

Geç Hitit Beylikleri *Late Hittite States*

Hasan Ali ŞAHİN

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Prof. Dr., Erciyes University, Faculty of Letters, Department of History

hasahin@erciyes.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7391-7598

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
1/2, Eylül - September 2019 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
www.oannesjournal.com

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 25.06.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 09.07.2019
Sayfa-Pages : 131 - 153

doi : <http://dx.doi.org/10.33469/oannes.15>

This article was checked by Viper or **plagium**™

Atıf – Citation: ŞAHİN, Hasan Ali, “Geç Hitit Beylikleri”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/2, Eylül / September 2019, ss. 131 - 153.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

1/2, Eylül - September 2019

131 – 153

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geç Hitit Beylikleri

Late Hittite States

Hasan Ali ŞAHİN

Öz

Hitit İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasına rağmen Kızılırmak'ın güneyinde aşağı yukarı beş yüzyıl boyunca Hitit kültürü yaşamaya devam etti. Asur kayıtlarında, Suriye ve Toros Dağları 'Hatti Ülkesi' olarak anılmayı sürdürdü. Geç Hitit krallıkları ise buldukları bölgelerde üzerlerinde Hitit hiyeroglifleri bulunan birçok kaya anıtları diktiler. Bütün bunlardan yola çıkarak kuzeyde Malatya'dan güneyde Filistin sınırlarına kadar olan bölgelerin Asur egemenliğine geçmesine kadar Geç Hitit Krallıkları vasıtasıyla Hitit kültür ve geleneklerinin etkili olmaya devam ettiği söylenebilir. Hitit İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Batı Anadolu'da Frigler, Doğu Anadolu'da Urartular hakim oldular. İki Devletin arasında kalan bölgede ise, Geç Hitit beylikleri ortaya çıktı. Bu bağlamda, Kayseri, Nevşehir, Niğde illerini kapsayan bölgede Tabal, günümüz Malatya ili ve Maraş'ın kuzey bölgesinde Melitene/Meliddu, Maraş çevresinde Gurgum, Adıyaman İlinde Kummuh, Çukurova yöresinde Que, Hatay yöresinde Pattin ve Kargamış civarında aynı adla anılan beylikler kuruldu. Bu dönemde Arami aşiretleri Suriye'de krallıklar kurdular. Bunların ilk ve en güçlüsü Damaskos'tu (Şam). Til-Barsip, Ya'diya ve Arpad hanedanlıkları devriliş yerine Aramiler geçti. Ya'diya'nın ismi Sam'al olarak değiştirildi. Til-Barsip ve Arpad da Bit Adini ve Bit Agusi isimlerini alarak yeni krallıkların başkentleri oldular. Asur krallarının Arami ve Hitit krallıklarından vergi almaları oluşan refah

Abstract

Despite the disappearance of the Hittite Empire, the southeastern states continued to maintain Hittite culture for nearly five centuries. In the Assyrian records, Syria and the Taurus Mountains continued to be referred to as the 'Hatti Country'. Late Hittite kingdoms erected many rock monuments with Hittite hieroglyphs in their regions. From this point of view, it can be said that the Hittite cultures and traditions continued to be effective through the Late Hittite Kingdoms until the regions from Malatya in the north to the Palestinian borders in the south under Assyrian rule. After the collapse of the Hittite Empire, the Phrygians became dominant in Western Anatolia and the Urartians in Eastern Anatolia. In the region between the two states, the late Hittite principalities emerged. In this context, in the region covering Kayseri, Nevşehir, Niğde, Tabal, Melitene / Meliddu in today's Malatya province and the northern region of Maraş, Gurgum around Maraş, Kummuh in Adıyaman Province, Que in Adana Province, Pattin in Hatay region and in the Carchemish districts with the same name were established around. During this period, the Arami tribes established kingdoms in Syria. The first and most powerful of these was Damaskos (Damascus). The dynasties of Til-Barsip, Ya'diya and Arpad were overthrown and Aramis

ve bolluğu etkilemedi. Hitit kültürü güneye doğru Filistin'e kadar yayıldı. Asur yeniden güç kazanarak Asumnasirpal döneminde Suriye seferleri düzenledi, Fırat nehrinin doğusundaki toprakların neredeyse tamamının kontrolünü ele geçirdi.

succeeded. Ya'diya's name was changed to Sam'al. Til-Barsip and Arpad took the names Bit Adini and Bit Agusi and became the capitals of the new kingdoms. The Assyrian kings receiving taxes from the Aramaic and Hittite kingdoms did not affect the prosperity and abundance. Hittite culture spread southward to Palestine. Assyrian regained power and organized Syrian campaigns during the Asumnasirpal period and took control of almost all the land east of the Euphrates.

Anahtar Kelimeler: Tabal, Que, Meliddu, Kummuh, Gurgum, Kargamış, Hiyeroglif Kitabeler.

Keywords: Tabal, Que, Meliddu, Kummuh, Gurgum, Carchemish, Hieroglyphic Inscriptions.

Giriş: Hitit Hiyerogliflerinin Keşfi

19. yüzyılda eski batı medeniyeti'nin temeli olan eski doğu medeniyeti'ne karşı bir ilgi uyanmış ve buna II. Hümanizma hareketi adı verilmiştir. Özellikle yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu, Mısır, Suriye, Mezopotamya, İran'a pek çok batılı seyyah, meslekten arkeolog, filolog gelerek bu ülkelerde kurulmuş eski medeniyetlere ait eserleri incelemişler, eserlerin çizimlerini yapmışlardır. Bunların yayınlanmasıyla Avrupa'da Osmanlı ülkesiyle ilgili ciltler dolusu eser meydana gelmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı yönetiminde bulunan Hama ve Halep şehirlerini gezen A.H. Sayce, burada bulunan birkaç bazalt taşı üzerindeki işaretlerin Hititlere ait resim yazısı olacağını belirtmiştir¹. Bu taşlar daha sonra 1812 yılında Burckhard tarafından görülmüştür. 1872 yılında Şam'da bulunan misyoner W. Wright Hama'yı Osmanlı Valisi ile ziyaret etmiş ve evlerin duvarlarında bulunan yazıtlı taşlar alınarak İstanbul'daki Asar-ı Atika Müzesi'ne nakledilmiştir. Bu taşların kalıpları da Wright tarafından alınarak British Museum'a gönderilmiştir².

19. yüzyılın ortalarında Anadolu'yu dolaşan C. Texier ve W. Hamilton Boğazköy'ün kuzeyindeki Yazılıkaya ve Alacahöyük'teki kabartmaları görmüşlerdir. A.H. Sayce 1880 yılında Anadolu'da bulunan kaya kabartmalarının Hititlere ait olduğunu ve Suriye'den Ege Denizi'ne kadar Anadolu'da Hititlerin yaşadığını söylemiştir. Humann ve Pushtein'in (1882-1883) Güney-doğu Anadolu'daki seyahatleri³, Ramsay ve Hogart'ın (1890) ve Chantre'ın (1893) gezileri önemli olmuştur. 1879 yılında British Museum adına yürütülen Kargamış kazılarında, 1888 ve 1892 yılında Zincirli (Sam'al)

¹ Sayce, A.H., 1881: 1-2.

² Gurney, O.R., 1990: 16-17.

³ Dörner, F.K., 1990: 29-33.

de Almanların kazılarında hiyeroglifli kitabeler bulundu. Bu anıtların bir külliyatı L. Messerschmidt tarafından yayınlandı⁴.

I. J. Gelb 1931 ve 1935 yıllarında Hitit hiyeroglif kitabeleriyle ilgili iki eser kaleme almıştır. Özellikle hiyerogliflerin okunuşu üzerinde durmuş ve her bir işaretin okunuşunu anlamaya çalışmıştır. Ayrıca bu konuda çalışma yapanlar için bir bibliyografya da eklemiştir. İşaretlerin, okunması anlamı ve yorumu üzerinde durmuştur⁵. K. Bittel Kayseri çevresindeki tümülüsler, tarihi eserler ve Fraktin kaya anıtını işleyen bir çalışmasını 1939'da yayınlamıştır⁶.

E. Laroche Hitit hiyeroglifleri üzerine çalışmalar yapmaktadır. 1960 yılında yayınlanan eserinde hiyeroglif işaretlerin geçtiği yerleri araştırmak suretiyle işaretlerin tek tek anlamlarını vermiştir. Daha sonraki çalışmalarında bilhassa Fraktin anıtı üzerine yorumlar getirmiştir⁷.

1910 yılında Garstang tarafından Hitit tarihiyle ilgili ilk eser yazılmıştır. 1920'lerden itibaren Hititlerle ilgili yazıların sayısı artmıştır. 1930'lardan sonra bir asır önce olduğu gibi Avrupalı bilginler Türkiye'yi dolaşmaya başlamışlardır. Bunların önde gelenleri, von der Osten, Gelb, Delaporte, K. Bittel'dir. 1947-51 yılları arasında T.H. Bossert, B. Alkım ve H. Çambel tarafından Karatepe-Astanaş'ta yapılan kazılarda Luwice-Fenikece çift dilli kitabelerin bulunması bu yazının okunmasında önemli bir adım oluşturur. Fenike'ce okunabildiğinden bu dile karşılık gelen Luwice işaretlerin değerleri bulunarak Luwice'nin çözümü sağlanmıştır⁸.

Geç Hitit Şehir Devletleri ile Arami kökenli şehirlerde Hitit Hiyeroglif yazısının kullanılması devletlerin yayılışlarını yazıya göre belirlememizi engeller niteliktedir. Geç Hitit Devletlerinin tespitini güçleştiren diğer nokta ise bu şehirler hakkında en iyi bilgi veren Asur vesikalarının Hitit Devleti zamanındaki coğrafi isimlerden tamamen farklı ülke ve şehir adları verilmiş olmasıdır. Bu durumları göz önünde bulundurarak Geç Hitit Devletleri'nin yayılma alanını kabaca şöyle tanımlayabiliriz; batıda Tuz Gölü'nden Akdeniz'e kadar; Kuzeyde yine Tuz Gölü'nden Malatya'ya kadar; doğuda ise Malatya'dan güneye, Kargamış'a kadar olan bölgeler Geç Hitit Devletlerinin yayılış sahasını meydana getirir. Her biri stratejik öneme sahip olan Geç Hitit Şehir Devletleri, Hitit İmparatorluğu döneminde de sınır savunması adına konumlandırılmış olabilirler. İmparatorluk yıkıldıktan sonra da Doğu Anadolu'da Urartular ile Mezopotamya'da Asurlular arasında ticari, politik ve sosyal alanda bir geçiş noktasında bulunmalarının yanı sıra bir güç unsuru olmayı da sürdürdüklerini söyleyebiliriz.

Geç-Hitit devletleri özellikle Hitit İmparatorluğu'na nispeten çok daha küçük yapılarıdır. Urartu, Asur ve Frigya gibi devletlerle de zaman zaman ittifak, zaman zaman rekabet etmişse olsa birer birer ele alındığında nispeten çok daha küçük ölçekte oldukları bilinmektedir. Dolayısıyla araştırmacılar bu

⁴ Gurney, O.R., 1990: 18.

⁵ Gelb, I.J., 1935: 18.

⁶ Bittel, K., 1939: 549-566.

⁷ Laroche, E., 1960; 1989: 301-302.

⁸ Özyar, A., 2006: 98-99.

devletlerle ilgili farklı terimler kullanmıştır. Geç-Hititlerle ilgili İngilizce'den yapılan doğrudan çevirilerde 'city states' kavramının karşılığı olan 'şehir devletleri' en çok kullanılan terimlerden biridir. Örneğin Firuzan Kınal bu terimi tercih etmiştir. Ancak Geç-Hitit devletlerinin tamamı şehir-devleti değildir. Aralarında Gurgum, Tabal ve Que gibi teritoryal ya da federatif yapılar da mevcuttur. Sedat Alp ve daha birçok araştırmacının sıklıkla kullandığı bir diğer terim de beyliktir. Bu tabiri yine bu devletlerin ölçeklerine istinaden kullandıklarını düşünebiliriz. Fakat bizce buradaki sorun "beylik" kavramının Geç-Hititlerin mensubu olmadığı bir kültüre ait siyasi ve feodal yapıları ifade ediyor oluşudur. Ekrem Akurgal'ın da kullandığı bir diğer terim ise devletçiktir. Hangi terim doğru olursa olsun ufak tefek farklılıklara sahip olmakla birlikte aşağı yukarı aynı uygarlığın temsilcisi olan ve kendilerinden önce bu uygarlığı kurmuş olan devletten çok daha küçük ölçekte çok sayıda küçük siyasi yapılardan oluşan Geç-Hitit Devletleri hiçbir zaman bir araya gelerek büyük siyasi yapılar oluşturmadılar diyebiliriz.

Geç Hitit Beyliklerinden Tabal

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Anadolu'nun batısında Frigler, doğusunda Urartular hakim olmuşlar, iki devletin sınırları arasında kalan bölgede ise, Geç Hitit Şehir Devletleri ortaya çıkmıştır. Bunların başında Kayseri çevresini de içine alan Tabal krallığı gelmektedir. Kayseri, Niğde, Nevşehir illeri içinde yer alan, Kululu, Sultanhanı, Çiftlik, Topada, Suvasa, Bolkarmaden, Andaval, İvriz, Bor hiyeroglif yazıtları Tabal krallığının nereleri kapsadığını en iyi şekilde göstermektedir. Tabal ülkesinin sınırları, kuzeyde Kululu, doğuda Gürün, batıda Aksaray, güneybatıda Ereğli, güneyde Bolkar Dağları'na ulaşıyordu⁹. Yeni Asur krallarının yıllıklarında geçen Tabal ülkesi içinde, *Tyana* ve *Hubuşna* krallıkları Niğde ilini kapsıyordu. Tabal krallığının merkezinin, Topada bölgesinde aranılması gerektiği belirtildiği gibi¹⁰, Mazaka olacağı da söylenmektedir¹¹.

Tabal ismi Yeni Asur Devleti'nin büyük krallarından olan III. Salmanassar (M.Ö. 858-824)'ın Anadolu'ya yaptığı seferleri anlatan kitabelerinde geçmektedir. III. Salmanassar, tahta çıkışının 22. yılında Fırat'ı geçerek Malatya üzerinden Tabal ülkesine gelmiş, Kral Tuatte ve oğlu Kiakki ile birlikte 24 Tabal kralından vergi alarak onlara hakimiyetini kabul ettirmiştir¹². Asur kralından kalan belgelerde 24 Tabal kralından söz edilmesi, Tabal'ın şehir beyliklerinden meydana gelen bir konfederasyon olacağını göstermiştir¹³. III. Salmanassar Tunni dağına uğramış, gümüş dağlarına gitmiş ve muti dağına alabastırdan (su mermeri) heykelini diktirmiştir. Yol üzerinde Timur dağına geçerek Malatya'ya gelmiştir. Tabal kralı Tuwatis'in şehirlerine baskın yapmış, bölgedeki, Sultanhanı, Kululu ve Kültepe yağmalanmıştır. Başkent Artulu'dan sonra Kiakki'nin oğlu Tuwatis'in ve 20 Tabal kralının boyun eğmesinden sonra Tunni dağı'na tırmanmış ve

⁹ Yiğit, T., 2000: 187.

¹⁰Kalaç, M., 1999: 136.

¹¹Baydur, N., 1970: 86.

¹²Sevin, V., 1998: 173.

¹³Yiğit, T., 2000: 178.

Hubuşnalı Puhamme'ye karşı ilerlemiştir¹⁴. Anlaşıldığına göre Kayseri'den güneye doğru ilerleyerek Gülek Boğazı'ndan Çukurova'ya ulaşmıştır.

M.Ö. VIII. yüzyılın ortalarından itibaren Tabal ismini yine Asur krallarının kitabelerinden öğrenmekteyiz. III. Tiglat-pleser (M.Ö. 745-721) ve II. Sargon (M.Ö. 721-705) zamanında Asur imparatorluğu yeniden güçlenerek Anadolu içlerine doğru seferlerini artırmış ve gerek stratejik gerekse zengin madenlere sahip olan Tabal ülkesini istilâya çalışmıştır. III. Tiglat-pleser zamanında Tabal, Malatya, Adıyaman ve Çukurova yöresindeki beylikler Asura karşı ittifak yapmışlar fakat Asur kralı tarafından yenilmişlerdir¹⁵. M.Ö. 738 yılına ait bir vergi listesinde Tabal kralı Waşşurme'nin adı geçmektedir. Waşşurme 730 yılında Asura ödediği vergiyi kesince tahtından indirilmiş ve yerine V. Salmanassar'ın tahtından indirip Asura sürdüğü Hulli kral yapılmıştır. III. Tiglat-pleser ayrıca, Atunalı Uşhitti, Tuwanalı Urballa, İştundalı Tuhamme ve Hubişna kralı Urimme'yi haraç ödeyen krallar arasında sayar¹⁶.

II. Sargon Asura vergi ödemeyi durduran Muşkili Mita ve Kargamış kralı Pisirisle işbirliğine girişen Kiakki'ye karşı bir sefer düzenlemiştir. Bu sefer sonucunda Kiakki tahttan indirilerek yerine eski kral Hulli tahta çıkmıştır. II. Sargon, Tabal konfederasyonunun başına getirdiği Hulli'nin oğlu Ambaris'e kız kardeşini ve çehiz olarak da Hilakku bölgesini vermiştir. Bir süre sonra Ambaris, Frigya kralı Midas ve Urartu kralı I. Rusa (730-713) ile Asura karşı işbirliği yapmıştır. Bunun üzerine II. Sargon onu ailesiyle birlikte Asura sürmüştür¹⁷. II. Sargon zamanında Asurluların Bît-Burutaş olarak adlandırdığı Tabal krallığının hakimiyet alanının Kayseri ve Nevşehir yöresi olacağı bölgede bulunan Sivasa, Topada, Kululu ve Sultanhanı yazıtlarından anlaşılır¹⁸. Kululu bu krallığın merkezi olmalıdır. Zira burası bölgeyi kontrol edebilecek bir noktada inşa edilmiş kalesiyle ünlü olmuştur. II. Sargon'un M.Ö. 710-709'da Que Valisi olan Aşşur-şarra-usur'a gönderdiği mektupta, Que kadar Tabal sorunları üzerinde durmaktadır. Tuwanalı Urballa Que Valisi'yle mektuplaşıyordu. İştunda ve Atuna kralları Bît-Burutaş şehirlerinde kral olup, onlardan şikayet etmektedir. II. Sargon Tabal krallarından önemsizce söz ederek, Frigya ile yaptığı antlaşmaya göre onlara önem vermediği görülür. Urballa yanında Anadolu beylikleri, Şinuhtu, Atuna, İştunda ve Kaşka bu tarihe kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir¹⁹.

TABAL BEYLİĞİ İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Kululu Kaletepe

Kululu Kayseri'nin 68 km kuzey-doğusunda Kayseri-Sivas karayolundan yaklaşık 16 km doğuda bulunur. Kululu etrafındaki dağların en yüksekini oluşturan (1527 m) Kaletepe isimli kayalık dağdır. Burası hem Çiftlik vadisine

¹⁴ Hawkins, J.D., 2000: 427.

¹⁵ Dönmez, Ş., 2003: 161.

¹⁶ Hawkins, J.D., 2000: 427.

¹⁷ Sevin, V., 1998: 173-190.

¹⁸ Hawkins, J.D., 2000: 425.

¹⁹ Hawkins, J.D., 2000: 427.

hem de Tuzhisar-Sarıoğlan çevresindeki ovaya hakim ve yolları kontrol eden bir konumdadır²⁰. Kaletepe bölgenin beylerinin oturduğu, 100 metre uzunluğunda ve 25 metre genişliğinde oval bir yerleşmedir. Kalenin güney ucunda Roma Dönemi'ne ait bir tümülüs bulunmaktadır²¹.

Kululu Kaletepe'de Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından yapılan kazılar neticesinde üç medeniyet tabakası bulunmuştur. Kalenin çeşitli kısımlarında uzun zamandan beri insan ve tanrı heykelleri, sfensler görülmüş ve parçalanarak köy evlerinde yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Burada bulunan sfenks parçaları ve hiyeroglifli taşlar Kayseri Arkeoloji Müzesi'ne getirilmiştir.

Kululu Stelleri

Kululu I Steli; Stel Prof. Dr. T. Özgüç'ün yaptığı kazıda bulunarak, Kayseri Arkeoloji Müzesine getirilmiştir. Laroche tarafından çalışılmıştır²². Üç tarafında 6 satırlık bir yazı yer almaktadır. Yazıt sağ taraftan başlar, üst taraftan sol tarafa doğru devam eder. Kitabenin tercümesi Hawkins tarafından yapılmıştır²³. Kululu II Steli; 1945 yılında Bossert tarafından Kululu'da bulunmuş ve Kayseri Arkeoloji Müzesi'ne getirilmiştir. 60 cm yüksekliğinde, 29 cm eninde ve 23 cm uzunluğunda olan kitabe üzerinde 4 satırlık bir yazıt bulunmaktadır. Önce Bossert tarafından (JKF I 1950-51), sonra Meriggi tarafından yayınlanmıştır. Laroche tarafından da incelenmiştir²⁴. Kitabe Panunis'in ölüm anıtıdır. Çocukları tarafından onun adına dikilmiştir. M.Ö. 8. yüzyıl ortalarına tarihlenir. Hawkins tarafından tercümesi yapılmıştır²⁵. Kululu III Steli; 1976 yılı yazında Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından yapılan bir yüzey araştırmasında Kululu'da bir evin duvarında bulunmuş ve Kayseri Arkeoloji Müzesi'ne getirilmiştir. Kululu II kitabesini yazdıran kralın ölüm anıtı olarak kabul edilmektedir. Oğulları tarafından diktirilmiştir. Kululu IV Steli; Kululu köyünden Mecit Vural isimli şahıs Kaletepe'nin güney batı yamacındaki tarlasında bulduğu kitabeyi Kayseri Arkeoloji Müzesine getirmiş ve Müzeye 76/248 numarayla kaydedilmiştir. 45 cm yüksekliğinde, 44 cm genişliğinde, 21 cm eninde olup, kitabenin dört tarafında da yazılar bulunmaktadır²⁶. Kululu IV kitabesi M. Kalaç tarafından yayınlanmıştır²⁷. Kululu V Steli; Kululu Kaletepe'nin güneydoğu kısmında Bayram Şimşek tarafından bulunmuş ve Müze'ye nakledilmiştir. Kireç taşından yapılmış olan kitabenin yüksekliği 90 cm eni 17 cm dir. Ön yüzünde ve kenarlarında yazı bulunmaktadır. Kitabenin üç yanında 8 satırlık yazı bulunur. Sol yanında yazılar silik durumdadır²⁸. Stel M. Kalaç tarafından tercüme edilmiştir²⁹. Kululu VI Steli; Kayseri Arkeoloji Müzesi Asistanlarından Sargon Erdem tarafından bir yüzey araştırmasında kurşun levhalarla birlikte

²⁰ Özgüç, T., 1971: 34.

²¹ Özgüç, T., 1971: 36.

²² Laroche, E., 1960: 36, 177.

²³ Hawkins, J.D., 2000: 442-443.

²⁴ Laroche, E., 1960: 31, 88.

²⁵ Hawkins, J.D., 2000: 488.

²⁶ Yeğen, A., 1987: 15.

²⁷ Kalaç, M., 1983: 169.

²⁸ Yeğen, A., 1987: 16-17.

²⁹ Kalaç, M., 1986: 361-362.

hiyeroglifli kitabe bulunmuş ve Kululu III adıyla ilim alemine tanıtılmıştır³⁰. Kululu VI kitabesinin iyi korunmamış olduğu ve yazıların da zor fark edildiği belirtilmektedir. 13 cm yüksekliğinde ve 19 cm eninde olup, 7 satırlık yazıdan ancak 4 satırı okunabilmiştir³¹. Kululu VII Steli; Kululu Köyü sakinleri harabe yerinden atılan taşlar arasından topladıkları hiyeroglifli yazıt parçalarını Prof. Dr. T. Özgüç'ün girişimleriyle Kayseri Arkeoloji Müzesine teslim etmişlerdir³². Bunlardan biri olan Kululu VII steli, bazalt taşından yapılmış olup, 16.5 cm uzunluğunda, 15.5 cm eninde bir silindir bloktan oluşur. Üzerinde 2 satırlık bir kitabe bulunur, Kululu'da bulunan tek rölyef üzerine işlenmiş yazıtlı taştır. Kitabenin kesin tarihi bilinmiyor. Kral ismi *Tuwati* okunabilmiştir³³. Kululu VIII Steli; 1968 yılında Prof. Dr. S. Alp tarafından Kululu Köyünde bulunmuş ve Kayseri Arkeoloji Müzesi'ne getirilmiştir. M. Kalaç tarafından Kululu XIV adıyla yayınlanmıştır³⁴.

Sultanhanı Höyük

Kayseri çevresindeki Geç Hitit yerleşmelerinin bir diğeri Sultanhanı höyüktür. 1971 yılında Prof. Dr. Kutlu Emre tarafından yapılan kazılarda Eski Tunç Çağı ve Geç Hitit Dönemi yapı katları ortaya çıkarılmıştır. Bu kazıda daha önce ortaya çıkarılmış olan Hitit hiyeroglif yazıtının bir parçası bulunmuştur. Kazı alanında daha eski bir yapı katı tespit edilmiş ve Demir Çağı seramiğinin kullanıldığı, duvarları ufak taşlarla örülü ve içten sıvalı bir oda ortaya çıkarılmıştır³⁵.

1928 yılında Kayseri-Sivas demiryolu yapılırken mühendisler bu yolu Sultanhanı civarında bulunan yapay bir tepeden geçirerek oradan çıkacak olan topraklarla çukur bir kısmı doldurmaya karar vermişlerdir. Burası kazılırken Hitit hiyeroglif yazıtlı taş stel bulunmuş ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesine taşınmıştır³⁶. Kitabe Meriggi tarafından 1934'te yayınlanmıştır³⁷. Kitabedeki hiyeroglifler Laroche tarafından da incelenmiştir³⁸. 1939 yılında Sultanhanı'nda oturan Ahmet Özçelik isimli şahıs tarlasında bulduğu bir Hitit hiyeroglifli taş steli 4 Mayıs 1939 tarihinde Kayseri Arkeoloji Müzesi'ne getirmiştir. Bu anıt Sultanhanı I steli olup, 2087 envanter numarasıyla Müzeye kayıtlıdır. K. Karamete Sultanhanı I kitabesinin Sultanhanı II'nin kaidesi olduğunu tespit etmiştir³⁹. Stel *Wašuşarmas*'ın vasalı *Šarwatiwaraš* tarafından üzüm bağının *Tarhunzaš*'ına adanmıştır. Tabal Kralı *Waššurme*, III. *Tiglat-pleser*'in çağdaşıdır. Stelin dört yanında 6 satırlık bir yazı bulunur. Tercümesi Hawkins tarafından yapılmıştır.⁴⁰

³⁰ Erdem, S., 1969: 94.

³¹ Erdem, S., 1969: 94.

³² Özgüç, T., 1971: 59.

³³ Hawkins, J.D., 2000: 502.

³⁴ Kalaç, M., 1990: 607-608.

³⁵ Emre, K., 1971: 89-91.

³⁶ Karamete, K., 1949: 69.

³⁷ Meriggi, P., 1934: 242-246.

³⁸ Laroche, E., 1960, s. 16, 36, 39, 46, 49, 50, 54, 176.

³⁹ Karamete, K., 1949: 66.

⁴⁰ Hawkins, J.D., 2000: 465-466.

Kayseri Çevresinde Bulunan Geç Hititler Çağı'na ait Hiyeroglif Yazıtlı Steller

Tabal kitabeleri M.Ö. 9. yüz yılın 2. yarısından 8. yüz yılın ortalarına tarihlenir. Bunlar;

Waşuşarma'dan Sultanhanı, Topada, Suvasa,

Kiyakkiyas'dan, Aksaray,

Kurtis'ten, Bohça,

Warpalawa'dan, İvriz, Bor, Bulgarmaden,

Tuwatis'ten Kululu 1, 4 ve Çiftlik,

Warpalawa'nın selefi olan Saruwaniş'ten Niğde I ve Andaval kitabeleri kalmıştır.

Warpalawa'nın yeni steli İvriz II'de babasının adı Muwaharaniş olarak okunuyor. O bu ismi Warpalawa'nın oğlu olarak belirtir ve Niğde II stelinden bilinir⁴¹.

Waşuşarma Topada stelinde Tuwatis'in oğlu olarak belirtilir. Burada büyük kral ve kahraman unvanlarını kullanır. Bu tarz kitabeler Tuwati ile alakalı olup, Kululu 1, 4 ve Çiftlik kitabeleridir. Bu kitabeler genelde kralların icraatlarını tasvir etmektedir. Bunlar arasında ölüm anıtları da bulunmaktadır. Yeni Hitit kabartma geleneği ve hiyeroglif anıtlar Asurluların fethiyle ortadan kalkmıştır. 7. yüzyılda ise Fenike alfabesinin ortaya çıkışıyla hiyeroglif yazı kaybolmuştur.

Kayseri Hitit Hiyeroglif Kitabesi

1925 yılında J. Lewy tarafından bulunarak yayınlanmıştır. AOF III, 1926, (Eine neue Stele mit Hethitisher Bilderschrift). Aynı kitabe Hrozny tarafından IHH 386-97'de tekrar yayınlandı. Verilen bilgiye göre, bu kitabe, Yahya Beyzade Kadir'in evinin avlusunda 15 yıldır duruyordu. 1935 yılında Mustafa Gürel'in Gelb'e anlattığına göre, bu stel bir asırdır aile bahçesinde olup nereden geldiğini kimse bilmiyor. Bu eser Mustafa Gürel tarafından Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesine gönderilmiştir. 124 x 43 x 23 ebadında bir stel olup kötü korunmuştur. 1932 ve 1935 yıllarında Gelb tarafından kopya edilmiştir⁴². Laroche tarafından da çalışılmıştır⁴³.

Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Göllüdağ Aslanları

Niğde İli'nin Kömürcü köyü yakınında bulunan Göllü Dağ denilen yüksekçe bir dağ üzerinde Hitit eserlerinin bulunduğu Kayseri Arkeoloji Müzesi'ne bildirilmiştir. Bunun üzerine Müze Müdürü Nuh Mehmet (Turancı) ve Encümen Azasından Hayri Bey'le birlikte Kemalettin Karamete buraya bir tetkik gezisi düzenlemişlerdir. O günkü şartlarda Niğde'ye 8 saat Nevşehir'e 12 saat uzaklıkta bulunan Göllüdağ'a ulaşılmış, burada Civan Ali denilen şahsın bulunduğu aslan heykelleri görülmüştür. Burada bulunan aslan heykelleri parçalanmış halde kiminin gövdesi mevcut olup başı kopmuş, kiminin başı

⁴¹ Hawkins, J.D., 2000: 429-430.

⁴² Gelb, I.J., 1939: 34.

⁴³ Laroche, E., 1960: 21, 102, 113, 144, 148.

bulunup gövdesi farklı yerlerde olduğu anlaşılmıştır⁴⁴. Buradan alınan resimler Müzeler Genel Müdürü Dr. Hamit Zübeyir Koşay'a gönderilmiş, bunun üzerine Koşay Kayseri'ye gelerek burada kazı yaptırmak üzere Göllüdağ'a gitmiştir. Hamit Zübeyir Koşay 1933 yılında dağın üzerinde bulunan söz konusu aslan heykellerini ortaya çıkarmış ve sonra da Kayseri Arkeoloji Müzesine getirmiştir. Ertesi yıl 24 Eylül'de R. Oğuz Arık başkanlığında, Kayseri Müzesi Müdürü Nuh Mehmet ve diğer üyelerle Göllüdağ'da kazılara başlanmıştır⁴⁵. Burası Geç Hitit Şehir Devletleri zamanında önemli bir yerleşim yeridir. Dağ üzerinde büyük bir alanı kaplayan şehir kalıntıları aralıklarla yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır.

Que Geç Hitit Beyliği

Adana ve çevresinde kurulmuş olan Que Krallığı, Asur Kralı II. Sargon'un (M.Ö. 721-705) Tabal Krallığına yaptığı seferlerde askeri üs olarak kullandığı görülmektedir. Bu da bizlere bu krallığın dönem dönem Asur tesiri altına girdiğini göstermektedir. Tam anlamıyla merkezi bir otoritenin var olmadığı Que toprakları sanki federatif bir yapı arz eder. Zira Samal ve Hilakku gibi siyasi teşekküller zaman zaman Que hakimiyetinin birer vassali olmuşlardır. Bu duruma boyun eğmeyen ve Çukurova bölgesine yapılan Asur akınlarını fırsat bilen bu organizasyonlar kimi zaman bağımsızlıklarını ilan ediyorlar kimi zamanda Asur ilerleyişini bir tehdit olarak algılıyor ve kendi aralarında birlik sağlıyorlardı. Bölge çok kaygan siyasetlerin izlendiği bir alandı. Bunların arasında şüphesiz Asativatas'ın ülkesi de mevcuttur. Bugün Osmaniye'nin Kadiri ilçesi sınırları içerisinde olan Karatepe yani Asativatas'ın ülkesi sonraki dönemlerde Que Devleti'nin yerini alacaktır. Zira Asativata kendini yazıtında Adanava hâkimi yani tüm Çukurova'nın hâkimi olarak lanse edecektir. O son Que krallarından Urikki' nin varisidir.

Karatepe'nin Keşfi ve Kazılar

1945 yılının yaz aylarında İstanbul Üniversitesi'nden küçük bir ekip Geç Hitit Kervan yolunu araştırmak üzere Kayseri'nin Develi ilçesinden at arabası ile yola koyulur⁴⁶. Bu yol, istikamet olarak Toroslar üzerinden Hanyeri, Saimbeyli, Feke ve Kozan geçitlerinden Ceyhan'a ulaşıp Kayseri-Kuzey Suriye ve Kayseri Güney Anadolu hattını oluşturmaktadır.

Ekip İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eski Doğu Uygarlıkları Araştırma Enstitüsünden Prof. Helmut Th. Bossert ve yardımcıları Halet Çambel, Nihal Oğunsu ve Muhibbe Darga gibi araştırmacılardan oluşmaktadır. Ekibe yardımcı olarak Kayseri Müzesi Müdürü Ali Rıza Yalgın eşlik etmektedir. Oldukça sınırlı imkânlarla süregelen yolculukta Kululu, Fraktin, Gezbel ziyaret edilir ve bilgi toplanır. Fakat yolculuk esnasında ekibin kulağına bir 'Aslantaş' ihbarı gelir. Ekip bu Aslantaş'ın Roma veya Hitit eseri olmasından şüphelenir. Yaz tatilinin bitmesi ve hava şartlarının elverişsizliği bu şüpheli durumun aydınlatılmasını bir sonraki sefere bıraktıracaktır⁴⁷.

⁴⁴Karamete, K., 1934: 161-162.

⁴⁵Arık, R., 1936: 3.

⁴⁶Çambel, H., 2006: 122.

⁴⁷Çambel, H., 2006: 122.

1946 Şubatında yarıyıl tatilinde ekip bölgeyi yeniden ziyaret eder. Adana Milli Eğitim Müdürü Hüsamettin Arıkan, Feke-Saimbeyli boğazındaki bir Hitit kaya kabartmasını ekibe bildirip, müdüriyete ait bir kamyoneti de araştırma için ekibin hizmetine sunmuştur⁴⁸.

Kozan-Kadirli arasındaki yolculuk esnasındaki kötü havanın yerini sıcak bir Çukurova gününe bıraktığı bir sabah ekip Ekrem Kuşçu beyin rehberliğinde yola koyulur. Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde başlayıp Andırın ve Göksun üzerinden Ağyol veya Akyol olarak isimlendirilen eski kervan yolunun kenarından geçilip Aslantaş tepesine varılmıştır. Ulaşım iki saat sürmüştür. Ekip atlarını bırakmış çalıların arasından dar patikalar takip edilerek tepenin zirvesine tırmanılmıştır. Bahsi geçen Aslantaş ile karşılaşılmıştır. İhbarı yapılan şey bir aslan değil boğa silüetidir. Bu silüetin yanında yüzüstü düşmüş ve ağır tahribe uğramış bir erkek heykeli yatmaktadır. Üzerinde yazılar bulunan heykelin etrafında çeşitli yazılı kabartmalar dikkatleri çekmektedir. Heykelin üzerindeki yazılar önce Aramca olduğu tahmin edilmiş sonra Fenikece olduğu anlaşılmıştır. Fakat etraftaki diğer yazıt parçaları hiyeroglif parçalarıdır. İlk akla gelen şey eserlerin farklı dönemlerden kalma olduğudur. Ama daha sonra detaylı taramalar gösterecektir ki ortada bilim dünyasını sarsacak bir gerçeğe şahitlik edilecektir. Bu yazıtlar aynı manayı taşıyan çift dilli metinlerden başka bir şey değildir⁴⁹. Bir ara tatil evresinde keşfedilen Karatepe'ye ikinci ziyaret 15 Mart 1947 yılında gerçekleşecektir. Prof. Bossert'in yanında o zamanlar henüz doçent unvanına sahip Bahadır Alkım da hazır bulunmaktadır. Askerden henüz dönmüş olan Bahadır Alkım Prof. Dr. Bossert'in çalışmaları 15 Nisan 1947 yılına kadar sürmüştür⁵⁰.

Dr. Franz Steinherr kral Azatiwatas'ın ismini tespit etmesinin yanında Prof. Dr. Bossert de Adana ismini her iki kitabede de geçtiğini görmüştü. Bossert, 1947'nin sonbaharında bu Hitit hiyeroglif ve Fenikece kitabelerin aynı içerikli farklı alfabelerle yazılmış olabileceğini düşündü. Eğer bu düşündüğü şey doğru olursa Luwi harfleri ile yazılmış olan Hititçenin bütün esrarı aydınlığa kavuşacaktı. O, yoğun çalışmalar sonrasında bu şüphelerinde haklı çıkmıştır⁵¹.

Asıl kazı çalışmaları 1947'nin sonbaharında başlamış, kazılarda M.Ö. 8-7. yüzyıllara ait bir kale saptanmıştır. Kale, sabit kulelerle desteklenen, gayet müstahkem 195x375 m' lik bir alana hâkimdir. Kaleye ait iki kapı keşfedilmiştir. Bunlardan biri kuzey kapısı diğeri güney kapısı olup, bu kapılar kulelerle desteklenmiş bir halde olup ek kulelerle de korunmaktadır. Kapı yapılarının iç duvarları bazalttan yapılmış yazılı ve yazısız kaidelerden oluşuyordu. Bu kaideler üzerinde ortostatlar, kapı heykelleri, arslanlar, sfenksler, kabartmalar ve yazıtlar vardı⁵². Bu 1947 kazısında Prof. Dr. Bossert Fenikece yazıtları bulmuş ve onları tamamen okumuştur. Yukarı ve aşağı mezarlarda keşfedilen yazıtların yanında Tanrı Baal'in heykeline de parçalanmış bir vaziyetteyken ulaşılmıştır. Tanrı Baal tasvirinin önünde ve

⁴⁸Çambel, H., 2006: 123.

⁴⁹Çambel, H., 2006: 123.

⁵⁰ Darga, M., 2006: 55.

⁵¹ Bossert, H., 1949: 79.

⁵² Çambel, H., 2006: 128.

diğer üç cephesinde Fenikece yazılar mevcuttur. Sütun halinde nakşedilen bu yazıların 2. ve 3. sütunu daha okunabilir haldedir.⁵³

Hitit hiyergolif yazıtlarından biri yukarı mezar bölümünde bu mevsimde keşfedilmiştir. Bu yazıt silsilesi doğu taraftaki aslan heykellerinden başlayıp portal 7'ye kadar devam etmiştir. Yazıt oldukça bozulmuş bir durumdadır. Yine bu kitabenin bir kopya yazımı aşağı mezar bölümünde bulunmuştur. Bu kopya yukarı mezarda bulunan kitabeye göre daha iyi ve okunaklı haldedir. Fakat yine de silinmiş ve tamir edilemez yerleri yok değildir. Bu yazı silsilesi ilginç bir şekilde kapı tarafından başlama yerine kapıda sonlanmaktadır. Bu kazılarda yukarı ve aşağı mezar bölümleri iyice incelenip ve birçok keşif yapılmıştır. Bulunan Fenikece ve Hitit hiyergolif yazıtları ise 3 adet Hitit hiyergolif yazıtı ve onun karşısında 2 Fenikece yazıt olarak bulunmuştur. Bulunan Fenikece metin şimdiye dek keşfedilen en uzun ve en eski Fenikece metindir⁵⁴.

Karatepe, kralın yazlık sarayı ve yaz mevsimlerinde keyif aldığı bir uç kaledir. Bu yargıya geride kalan kabartmalardan varmak zor değildir. Burası doğa ile iç içe olduğu kadar oldukça da müstahkemdir. Keşfedilme hikâyesi gibi kazıların gerçekleşmesinin zorluğu, kale sahasının oldukça müstahkem ve korunaklı bir yerde olmasıyla şüphesiz doğru orantılıdır. Kalenin en son terk edilmesinin nedeni ve nasılı bilinmemektedir. Özellikle bu mevsim kazısından sonra pekişmiş bir ayrıntı olarak bu son terk edilişten günümüze kadar bölge metruk kalmıştır. M.Ö. 8. asır Geç Hitit Medeniyeti eser ve kalıntılardan başka bir kavme veya siyasi teşekküle ait eser Karatepe'de ele geçmemiştir. Bunun yanında kaledeki merdiven yapısının günümüzde kullanılan dönerli merdiven yapısıyla aynı olması ilginçtir. Hiyewalılar'ın mimari açıdan oldukça yaratıcı bir mühendisliğe sahip oldukları da ortadadır.

Sekizinci mevsim kazıları, 3 Eylül-12 Kasım 1952 tarihleri arasında 1 ay aşkın bir sürede gerçekleşmiştir. Bu çalışma Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına Prof. Bossert'in başkanlığında Doç. Dr. U. Bahadır Alkım, Doç. Dr. Halet Çambel, Ali Caravella (Uzm.restoratör) ve Dursun Cankut (Foto memuru) gibi isimlerden oluşan bir ekip tarafından sürdürülmüştür. 1947'de ilk kazı çalışmalarında keşfedilip arkeoloji dünyasının önüne çıkarılan bazalt ortostatlara kakılmış ve işlenmiş kabarmalar ve yazıtlardan başka burada yüzlerce yapı parçaları bulunmuştur. Bu parçalar için yapılması gereken tahkikat ve tetkik işlemleri için gereken araç ve gereçlerin mevcut olmaması bahsi geçen işlemlerin gerçekleşmemesine neden olmuştur. Daha sonra ekipmanların temini için gereken ödenek sağlanarak jeneratör gibi aletler alınmıştır⁵⁵.

Kazı heyetinin çalışmaları bittikten sonra ortaya çıkan tarihi eserlerin muhafazası problemi doğmuştur. Heyetteki akademisyenler, özellikle yabancı araştırmacılar raporlarını tutup üniversitelerine dönmüşlerdir. Ortaya çıkan eserleri en yakın muhafaza edecek yer Adana idi. Adana Müzesi kazı alanından oldukça uzak bir mesafede olup, Kadirli ve Osmaniye henüz küçük birer ilçe konumundaydılar. Bunun yanında eserlerin çıkarıldığı yerler

⁵³ Bossert, H., 1949: 75.

⁵⁴ Bossert, H., 1949: 72-120.

⁵⁵ Alkım, B., 1952: 616.

oldukça çetin doğal koşulların olduğu bir tepe noktasındaydı. Eserlerin en yakın yerleşim yerlerinden bu kadar uzak olması, son çare olarak eserlerin buldukları yerlerde muhafaza edilmesi fikrini doğurmuştur. Bu fikir Halet Çambel'e aittir. O, 2800 yıllık eserleri doğanın yıpratıcı etkisinden korumak adına eserlerin bulunduğu yerde bir açık hava müzesi yapılmasına ön ayak olacaktır.

Melid/Melitene Geç Hitit Beyliği

Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Kültepe yazılı belgelerinde “Melita” olarak söz edilen Malatya'nın adı; Hitit belgelerinde ise “Meliddu, Melide, Milid, Milidia” olarak geçmektedir. Malatya kelimesinin Hititçe “bal” anlamına gelen “Melid”den türediği anlaşılmaktadır⁵⁶. Şehirlerinin tarihini yazanlar genel olarak hep Hitit döneminden başlarlar⁵⁷. Malatya'nın da tarih sahnesinde adını duyurması Hitit döneminde olmuştur. Malatya bölgesi Orta Tunç çağında, M.Ö. 1800'den itibaren Hitit Devletinin etkisi altına girmiştir⁵⁸.

Melid, Asur, Frig ve Urartu sınırlarının kesiştiği noktada ve işlek bir yer üzerinde bulunması sebebiyle, Geç Hitit şehir devletleri döneminde büyük önem taşımıştır. Melid Krallığının adına, ilk defa M.Ö. 11. yüzyıl başlarına yani I. Tiglat-pileser (M.Ö.1114–1074) dönemine ait Asur kaynaklarında rastlanmaktadır⁵⁹. Asur tahtına I. Tiglat-pileser'in geçmesi Mezopotamya'daki siyasi durumu Asur lehine geliştirmiş ise de bu ancak geçici bir süre için devam edebilmiştir⁶⁰. Bu kaynaklara göre I. Tiglat-pileser, o zaman bağımsız bir krallık olan Melid üzerine yürümüş, şehri savaşmadan teslim almış ve haraca bağlamıştır. Ancak I. Tiglat-pileser, üçüncü hâkimiyet yılında Melid üzerine yeniden sefer düzenlemek zorunda kalmıştır⁶¹.

M.Ö. 824 yılında, III. Salmanassar'ın (M.Ö. 858–824) ölümü ile Asur Devleti yüz yıllık bir duraklama dönemi yaşamış, bu fırsatı değerlendiren Urartu kralı Menua da, Melid'i vassal haline getirmiştir. Menua'nın oğlu ve ardılı I. Arğişti (M.Ö. 786-764)'nin yazıtlarından öğrenildiğine göre, ülkesini daha çok kuzey yönünde genişleten kral, Melid üzerine en az bir sefer yapmıştır. I. Arğişti, bu seferinde Kasiyari (Karacadağ) Dağı'ndan Niriba'ya varmış, Fırat boyunca ilerlemek suretiyle Melid'e ulaşmıştır. I. Arğişti'nin bu girişimleri ile Melid ülkesi ve Yukarı Dicle Vadisi'ni ele geçiren Urartu krallığı, Anadolu'ya giden ticaret yollarını ve maden akışını kesmiştir. Bu faaliyet, gerek Asur ve gerekse Geç Hitit krallıklarında büyük karışıklıklara sebebiyet vermiştir.

II. Sarduri (M.Ö. 764-735), Arğişti'nin başlattığı Kuzey Mezopotamya'nın kuşatılması politikasını tamamlamak için, seferlerinin yönünü buraya çevirmiştir. Kömürhan Kitabesi'nden anlaşıldığına göre, Urartu kralı II. Sarduri, hâkimiyetinin başlarında Melid üzerine sefer düzenlemiş, kralı Hilaruada'yı (M.Ö. 780–760) yenmiştir. Aynı zamanda, Fırat'ın batısındaki diğer krallıkları da vassal hale getirmiştir. Buradan anlaşılıyor ki Urartu

⁵⁶ Üstündağ- Yavuz- Toker ve Diğ.; 2005: 66.

⁵⁷ Göyünç, N., 1985: 1.

⁵⁸ Üstündağ- Yavuz- Toker ve Diğ.; 2005: 40.

⁵⁹ Kurt, M., 2007: 79.

⁶⁰ Memiş, E., 2002: 228.

⁶¹ Kurt, M., 2007: 79.

kralları da komşu memleketlerle ilişkilerinde Asur kralları ile aynı politikayı izlemişlerdir. Yani yendikleri devletleri vasal hale getirmişler, ağır haraç ve vergi almışlardır. Hilaruada'nın II. Sarduri'ye teslim olmasından sonra, Urartulu II. Sarduri ve Arpad'lı Mati'ilu'nun başını çektiği, Kumuh'lu Kuštaşpi ve Gurgum'lu Tarhulara'nın da içinde bulunduğu koalisyonda Melidli Sulumal (M.Ö. 745-732) da vardır. Asur kralı III. Tiglat-pileser, M.Ö. 743 yılında bu koalisyonu Halpi'de ağır bir yenilgiye uğratmış, Sulumal (M.Ö. 745-732) affedilmiştir⁶².

Melid M.Ö. 733'te III. Tiglat-pileser döneminde yeniden, Asur'a haraç veren beylikler arasına girmiştir. II. Sargon (M.Ö.721-705) hâkimiyetinin ilk 14 senesi içinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bütün prenslikleri Asur'a bağlamış halkını başka bölgelere yerleştirerek buralara Asurlu valiler atamıştır. Bu düzenlemeler çerçevesinde hâkimiyetinin ilk yıllarında, Gakşa (Kişken) ülkesinin bir kısmını da Melid'e bağladığı anlaşılmaktadır. Böylece sınırları genişleyen fakat etkinliği azalan bölgenin adı Kammanu, başkenti de Melid olmuştur. Bu geniş ülkenin kralı ise Gunzinanu idi. II. Sargon'un saltanatının ilk dönemlerinde Melid kralı Gunzinanu, Asur'a bağlı ve ona haraç veren vassal bir kraldı⁶³ Gunzinanu'dan sonra kral olan Tarhunazi'yi (M.Ö. ?-712) de, Asur kralı II. Sargon M.Ö. 712'de esir alarak Melid'deki Geç Hitit uygarlığına son vermiştir.

II. Sargon'dan sonra Melid'in idaresi, Kummuş kralı Mugallu'ya (M.Ö. 675-651) verilmiştir. Dört yıl sonra Mugallu da Urartulu Argiştî'ye güvenerek Asur Devleti'ne isyan ederek vergisini vermemiştir. İsyân bastırılıp Mugallu ve ailesinin, ülkeyi terk edip kaçması ile Melid tamamen Asur kontrolüne geçmiştir. Muşkililerin Kammanu'nun önemli bir kısmına hâkim olmaları ve çevirdikleri entrikalar sonucu, II. Sargon'un Anadolu'da yaptığı düzenlemeler kalıcı olmadı. Her ne kadar M.Ö. 695 yılında Sanherip, Melid'e bir sefer düzenlemiş ve kenti yağmalayarak bol ganimet almışsa da bölgeyi elinde tutamadığı anlaşılmaktadır⁶⁴

Asur Kralı Asarhaddon (M.Ö. 681-669) dönemine kadar Asur egemenliğinde kalan Melid bu dönemden sonra İran'da kurulan Med Krallığının egemenliğine geçmiştir. Daha sonra Perslerin egemenliğine giren Melid, Pers kralı I. Darius (M.Ö. 552-485) döneminde ülkenin 23 satraplığından birisi olan ve Mazaka (Kayseri) merkezli Büyük Kapadokya Satraplığına bağlanmıştır⁶⁵.

Melid Krallığı'nın bölgedeki diğer krallıklarla olan ilişkileri Geç Hitit Dönemi hiyeroglif belgelerinden öğrenilebilmektedir.

Arslantepe Kazılarının Tarihsel Süreci

Arslantepe'de ilk kazılar, 1912'de yapılmıştır. Bu tarihten 1932'ye kadar genelde kaçak kazılarla gün ışığına çıkartılan Arslantepe Höyüğündeki ilk sistemli kazılar, 1932'de Fransız kazı grubu tarafından başlatılmıştır. 1961'den itibaren ise İtalyan kazı grubu tarafından kazılan Arslantepe Höyüğü

⁶² Kurt, M., 2007: 81.

⁶³ Hawkins, J.D., 1998: 67.

⁶⁴ Kurt, M., 2007: 83.

⁶⁵ Üstündağ- Yavuz - Tokar ve Diğ.; 2005, 68.

1976'dan beri İtalya La Spaienza Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi olan Prof. Dr. Marcella Frangipane başkanlığında bir heyet tarafından kazılmaktadır. Arslantepe kazılarının tarihi sürecini şu şekilde verebiliriz.

Arslantepe Kazılarını Gerçekleştiren Arkeologlar,
 Louis DELAPORTE, 1932-1939'de ilk sistemli kazıları başlattı,
 Claude SCHAEFFER, 1946–1951,
 Piero MERIGGI-M.PUGLISSI, 1961 de İtalyan kazılarını başlattılar.
 Francesca BALOSSİ RESTELLI, 1963–1968,
 Paolo Emilio PECORELLA, 1967–1975,
 Alba PALMIERI, 1976
 Marcella FRANGIPANE, 1976–2009

Melid Krallığının Tarihine Işık Tutan Kitabe ve Yazıtlar

İspekçür Kitabesi (Darende-Malatya), Melid kralı Arnuwantis (M.Ö.1000- ?)adına yazılmıştır.

Kötükale Kitabesi (Darende-Malatya) Melid kralı Runtiyas adına yazılmıştır

Palanga Kitabesi (Darende-Malatya) Tam olarak hangi dönemden kaldığı bilinmemekle beraber Asur kralı II. Sargon (M.Ö.722–705) adına yazıldığı tahmin edilmektedir.

İzollu (Kömürhan) Kitabesi; (Kale-Malatya); Urartu kralı II. Sarduri (M.Ö. 764–735) adına yazılmıştır.

Şırzı Yazıtı (Hekimhan-Malatya) Melid kralı Hilaruada (M.Ö. 780–760) adına yazılmıştır.

Aslantaş Yazıtı (Elbistan- Kahramanmaraş); Tam olarak hangi dönemden kaldığı bilinmemekle beraber 11. veya 12. yüzyıllarda yazıldığı tahmin edilmektedir.

Izgın Kitabesi (Elbistan- Kahramanmaraş) Kargamış kralı I.Tarhundaş adına dikilen bu kitabe Melid kralı Arnuwantis (M.Ö.1000- ?)döneminde yazılmıştır.

Karahöyük Yazıtı (Elbistan- Kahramanmaraş) Kargamış kralı II. İnı Teşup (M.Ö. 1100)adına yazılmıştır.

Gürün Kitabesi, (Gürün-Sivas); Melid kralı Runtiyas adına yazılmıştır.

Bu kitabe ve yazıtlardan birkaçını burada örnek olarak vermemiz Melid Krallığının tarihi ilgili bilgi edinilmesi açısından daha aydınlatıcı olacaktır.

Bunlardan biri Karakaya Baraj Gölü altında kalan *İzollu (Kömürhan)* kaya yazıtıdır. Bu kitabede; *“Tanrı Haldi'nin ordusunun, Melid kralı Hilaruada'nın krallık şehrini alıp erkek ve kadınlarını oradan sürdüğü, Melid'e yaklaşıldığı, Hilaruada'nın Sarduri'nin huzuruna geldiği, altın, gümüş gibi birçok ganimetlerin alındığı ve 10 şehri memleketine ilhak edildiği”*

anlatılmaktadır⁶⁶. Melid Krallığı'nın tarihi hakkında bilgi edindiğimiz bir diğer önemli kaynak da Elbistan yakınlarında bulunan *Izgın Kitabesidir*. Bu yazıtın bir bölümünün tercümesi şu şekilde yapılmıştır: “*Ben, Taras (?) Melid ülkesinin kahraman efendisi. Ben, babamın tahtına oturdum. Tarhunazzi benim yanımda durdu. Babamın ve dedemin sınırlarının üzerine sınır, topraklarının üzerine toprak, nehirlerinin üzerine nehir ekledim. Taita şehrini inşa ettim ve Melid’e yerleştim*”⁶⁷. Bu dönemi aydınlatan bir diğer metin ise *Karahöyük Kitabesidir*. Büyük ve yassı bir kaidenin ortasındaki yuvaya geçirilmiş durumda ve dikili olarak bulunan bu kitabenin yer aldığı Karahöyük, Elbistan’ın 10 km kuzey batısındadır⁶⁸.

Karkamış Geç Hitit Beyliği

Karkamış kenti'nin kalıntılarını ilk kez 1699 yılında, bir İngiliz şirketinin Halep temsilcisi H.Maundrell fark eder. 18. Yüzyılda, Halep'teki İngiliz konsolosu A.Drummond kentin planını çizer. 19. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde bölgede British Museum adına araştırmalar yapan G. Smith ve konsolos W.H. Skene buradaki kalıntıların Karkamış kentine ait olabileceğini ilk kez öne süren kişiler olur. Karkamış'ta bilimsel kazılar ise 1911 yılında British Museum adına David H. Hogart başlar ve 1912-1914 yıllarında devam eden çalışmaları L.Woolley ve T.E. Lawrence yürütür. I.Dünya Savaşı'ndan sonra, 1920 yılında Karkamış bir sezon daha kazılabilir. Günümüzde ise İncilde anılan 90 hektarlık Gaziantep sınırları içinde antik Karkamış kentinde yapılan kazı çalışmaları, sınırın Suriye tarafındaki bölgeyi sarsan şiddete rağmen tüm hızıyla devam ediyor. 1,5 asra yaklaşan kazı öyküsünün 1876 yılına uzandığını yukarıda bahsetmiştik. İtalyan professor Nicola Marchetti'nin Türk ekibinin de desteğini alarak yürüttüğü çalışmalardaki ilk etabın Ekim 2014 itibariyle turizme açılacağını belirtmiştir. Bölgedeki kazılara en büyük desteği ABD ve İtalyan Eğitim Bakanlığı ve Bologna Üniversitesi tarafından Türk-İtalyan ortaklığındaki araştırmalar için 2012 bütçesinden 250 bin doların ödendiği belirtilmiştir.

Karkamış, coğrafi konumundan dolayı Anadolu ve Akdeniz kıyıları ile ticaret yapılan önemli bir merkez konumunda idi. Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Anadolu arasındaki kervan yollarının kavşak noktasında bulunan bir ticaret merkezi olarak Eski Doğu'nun en önemli şehirlerinden birini oluşturuyordu.⁶⁹ Şehrin demir işçiliğinde önemli bir role sahip olan Maraş bölgesine giden yol üzerinde olup, burayı kontrol eden bir konuma sahipti⁷⁰. Karkamış'ın Asur ile olan ticari ilişkileri, Asur'da bulunmuş olan tabletler vasıtasıyla doğrulanmıştır. Hitit veya Fenike kökenli olup, Fenike kapıları gibi Karkamış'ta da kullanılmış olan maden, Asurlular tarafından “Karkamış madeni” olarak adlandırılmıştır⁷¹. II. Asurnasirpal veya III.Salmanassar annallerinde Karkamış'tan vergi olarak aldıkları kaliteli demirden söz etmektedirler. Kurulduğu coğrafyanın verdiği nimetlerden faydalanan

⁶⁶ Kalaç, M., 1956: 352.

⁶⁷ Hawkins, J.D., 2000: 315.

⁶⁸ Özgüç, T., 1948: 230.

⁶⁹ Memiş, E., 2007: 190

⁷⁰ Çilingiroğlu, A., 1994: 4.

⁷¹ Cavaignac, E., 1950: 85-86.

Karkamış'ın Mari ve Mısır başta olmak üzere Asur ile olan münasebetlerinin temeli de coğrafi öneminden kaynaklanmaktadır. Karkamış, Hititler'in güneye doğru genişleme girişimlerinin en önemli aşaması olarak I. Şuppiluliuma (M.Ö 1380- 1345) tarafından ele geçirilmişti⁷². Karkamış kralı yaptığı oğlu Şarri-Kuşuh (Biyaşşili) ve ardılları tarafından bir buçuk asır yönetilmiş, bu süre zarfında Hititler'in Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'deki ileri karakolu görevini başarıyla korumuştur. Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra ortaya çıkan iki "Büyük kral" dan biri Hitit soyundan gelen Karkamış kralı Kuzi- Teşup'tu.

Geç Hitit Şehir devletleri döneminde Asur kralı I.Tiglat-pileser (M.Ö 1114- 1074), Akdeniz'e kadar düzenlediği bir seferden dönerken İni-Teşup'u vergiye bağlamıştır⁷³. Karkamış'ın başında bulunan İni-Teşup için de "Büyük Hatti kralı" ifadesini kullandığı göre şehrin öneminden hiçbir şey kaybetmediği yorumunda bulunabilir. Karkamış'ın M.Ö XI. Yüzyıldan itibaren her yüzyılda başka bir hanedan tarafından idare edilmesi⁷⁴, krallıkta görülen bir takım rahatsızlıkların işareti sayılmalıdır. Asur yıllıkları ve yerli yazıtlardan anlaşıldığına göre bu dönemde Karkamış ile yakından ilgilenen ilk Asur kralı, II.Asurnasirpal olmuştur. Kral, M.Ö 870'e doğru K. Suriye'ye yaptığı seferlerden bahsederken Karkamış'a yaklaştığını ve Sangara'nın vergisini kabul ettiğini anlatmaktadır⁷⁵. Sangara vergi vererek bir süre de olsa ülkesini istiladan kurtarmıştır. Yine bu dönemde Nimrud'daki Asur sarayı'nın açılış törenine Karkamış elçisinin katılmış olması, Karkamış'ın bağımsız olduğunun göstergesi olarak kabul edilmelidir⁷⁶. III. Salmanassar, hakimiyetinin ilk yılı olan (M.Ö 858) yılında Karkamış, Sam'al, Hattina ve Bit-Adini gibi krallıkların oluşturduğu koalisyonu yenmiş ve Karkamış'ı vergiye bağlamıştır⁷⁷. Salmanassar, Siyah Obelisk'te onuncu saltanat yılı olaylarını anlatırken, Karkamış üzerine çıkmış olduğu yeni sefer konusunda şu ifadeleri kullanmıştır:

"Saltanatımın onuncu yılında Fırat'ı sekizinci kez geçtim. Karkamış kralı Sangara'nın şehirlerini aldım. Arame'nin yakın şehirlerine kadar yürüdüm. Krala ait şehirlerle birlikte yüz önemli şehri aldım⁷⁸."

Sangara bu dönemde de vergi vermeye devam ettiği ve bir kısım toprakları da Asur işgali altına girdiği anlaşılır. III.Salmanassar'ın ölümü üzerine Asur'un bir süre dış politikadan uzak kalması ile Geç Hitit Şehir devletleri üzerindeki Asur hakimiyetinin sarsılmasıyla bölgede Urartu etkisi hissedilmeye başlanır. Fakat bu durum çok uzun sürmez III. Tiglat-pileser'in yaptığı Suriye seferleri ile Urartu etkisini kırmış ve şehir devletlerini yeniden vergiye bağlamıştır. Onun zamanında Karkamış kralı Pisiris de Asur'a vergi ödeyerek devletin devamını sağlamıştır. M.Ö. 738 de haraç veren şehirler arasında Karkamışlı Pisiris'in de adı vardır⁷⁹. II. Sargon döneminde (M.Ö 722-

⁷² Kinal, F., 1958: 71.

⁷³ Kinal, F., 1958:71.

⁷⁴ Kinal, F., 1958: 72.

⁷⁵ Peker, H., 2005: 42.

⁷⁶Peker, H., 2005: 42.

⁷⁷ Peker, H., 2005: 42.

⁷⁸ Peker, H., 2005: 42.

⁷⁹ Peker, H., 2005: 42.

705) Karkamış kralı Pisiris, Muşki kralı Mita ile işbirliği yaparak Asur'a isyan etmiştir. Sargon M.Ö 717 yılında Karkamış üzerine yürümüştür. II.Sargon, Korsabad metinlerinde seferin gerekçelerini ve sonucunu şu sözlerle bildirir:

“Hükümdarlığımın beşinci yılında Karkamış'lı Pisiris büyük tanrılardan gelen yeminine karşı suç işledi ve Muşki ülkesinden Mita'ya Asur'a karşı düşmanlık (içeren haberler) yolladı. Efendim Asur'a parmağımı kimıldattım ve onu (Pisiris'i) ve ailesini (şehriden) zincirlerle getirdim. Altın, gümüş, onun sarayının varlığını ve onunla birlikte olan asi Karkamış ailesinin mallarını aldım ve (onları) Asur ülkesine getirdim. 50 arabalı savaşçı, 200 at (veya atlı), 300 piyade arasından seçtiklerimi krali orduma kattım. Asur ülkesi ahalisini Karkamış'a yerleştirdim ve efendim Asur'un boyundurluğunu onların üzerine koydum”⁸⁰.

Böylece Karkamış, Hititler için tarih sahnesinden çekilmiş ve bir Asur vilayeti haline dönüşmüştür. Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Hititler'in varisi olarak Hititler'in kültürel ve siyasi varlığını II.Sargon zamanına kadar devam ettirmiştir.

Kummuh Geç Hitit Beyliği

Vilayetlerde çok fazla olmayan Hiyeroglif Luwice Kitabeler tesadüfi bir şekilde bulunmuş olmalarına rağmen dönemin aydınlatılmasında birer hazine olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Boybeypınarı blokları en uzun ve en iyi korunan kitabeler olarak bilinir. Bloklar bu isimle anılan köyde bulundu. Kral Şuppiluliuma'nın karısı Panamuwatis tarafından Tanrıça Kubaba'nın taht ve masası için iki çift podyum yerleştirildi. Bu isim Asur kaynaklarında Uşpilulume'ye benzer görünür. M.Ö.805-773 en az krallık dönemini doğrulamaktadır. Panamuwatis'in oğlu Hattuşilis Asurca kaynaklarda Qatazili olarak anılmaktadır. Hattuşili babasına halef olmaktadır. Malpınar Kaya Yazıtı kesinlikle Hattuşili veya Şuppiluliuma'nın vasallarından birisi Atayazas tarafından kuruldu, Asurluların tasdiklediği krallardan birisi ile eşimsenmesi benzerdir. Şuppiluliuma'nın kimliği Uşpilulume ile Boybeypınarı stelinde geliştirilerek yazılıdır. Eğer bu böyle ise Hattuşili Urartu kaynaklarında kral Kuşaşpi görüldüğünde M.Ö. 750 Uşpilulume'nin geçmiş yılını doğrulamaktadır ve M.Ö.773 arasında hükümdardır.

Hiyeroglif Kitabeler

Ancoz Köyünün yukarısında bir merkez, sel baskınından kaçabilecek kadar yükseklikte fakat sadece başlangıç araştırması için uzaktadır. Klasik kalıntı genişliğini gösterir. Fakat Hiyeroglif anıtlar ve heykellerle ilişkili pek çok bilgi vermektedir. Kalıntılar Demir Çağı Klasik periyodu içerisinde tapınakların en üst kısmında belirtilmektedir. Ancoz 1'den günümüze ulaşan metin parçaları “Bu masada Tanrılar Runtiyas ve Kubaba ve diğerlerine sunuları” kaydetmektedir. Ancoz 2 önemsiz bir parçadır. Diğer kırık parçalar Ancoz 3, diğer uzaktaki parçalarla ortaktır. Ancoz 4,5 ve 6 aslında Hattuşili ve Şuppiluliuma'nın isimlerini taşır. Bütün parçaların bir özelliği M.Ö. VIII. yüzyılın ilk yarısını gösterir.

⁸⁰ Peker, H., 2005: 43.

Küçük Adıyaman steli 2, Fırtına Tanrısı kökensiz ve kaidesizdir. Stil özellikleri M.Ö. IX. Yüzyılın ilk zamanına tarihlenir. Kalıntıların kısa yazıtları kimliklenmesi için yeterlidir. Samsat'ın yeri kendi kendine çok önemli elbette Hanedanın oturduğu ve krallık merkezi olarak dikkat edilir. 1990 Atatürk Baraj Projesi'nde sular altında kayboldu. Samsat 1 steli kötü muhafaza edilmesine rağmen M.Ö. 900'e tarihlenip arkaik bir stil gözlenir. Fakat beraberindeki yazıtların tamamen okunması maalesef zordur. Parça bununla beraber Kummuha'da eski kitabe ve heykel geleneğinin varlığını gösterir. Bu sitede kısmen kayıp parçalar bulunmaktadır. Samsat 2 Bossert tarafından, Samsat 3 Wöfler tarafından görüldü ve Samsat kırık parçaları 1-10, Nimet Özgüç'ün kazılarında keşfedildi.

Kummuha hanedanlığının şahıs adları ayrı bir özellik taşımaktadır. Hitit İmparatorluğunun ünlü isimlerini gösterir. Qatazili-Hattuşili, Uşpiluluma Şuppiluliuma ve Mutallu(Muwatali).

Boybeypınarı 1 ve 2 : Yeni bir bağ için kaya kırılırken köylüler tarafından keşfinden kısa bir süre sonra Boybeypınarı köyünde 1931 yazında Koşay ve Von Der Osten tarafından görüldü.

Bloklar klasik bastabanın parçasıyla bir duvar gibi yeniden kullanıldı. Bloklar onların keşfinden hemen sonra Ankara Augusteum'a götürüldü ve 1932 yazında Gelb tarafından kopya edildi.

Malpınar Kitabesi : İlk şekli Adıyaman'a bağlı Göksu Irmağı üzerinde Malpınar Köyünden aşağı doğru yüksek kayalık Göksu'nun batı yüzeyinde bulunmuştur. Mustafa Kalaç tarafından X. Türk Tarih Kongresi 22- 26 Eylül 1986'da sunuldu⁸¹.

Ancoz 1.

Kahta'nın 20 km uzağında Fırat Nehri'nin kenarında Ancoz Köyündeki bir evin duvarının içine inşa edilmişti. 1958'de Dr. Teresa Goell tarafından görülmüştür. Klasik kalıntıları yüzeylerinde görülebilir. Tepenin aşağısındaki köyde heykel ve kitabenin diğer kaybolmaya yüz tutmuş parçaları bulundu. Bu kırık parça 1969'da fark edildiğinde hala evin duvarındaydı ve Dr. O. Aytuğ Taşyürek tarafından Adana Müzesi'ne alındı.

Ancoz 2.

Dr. Teresa Goell tarafından 1958'de Ancoz ziyareti sırasında bulundu ve köyün batısındaki yerden geldiği belirtilir. Mellink, AJA 64 (1960) s.64 ve lev. 12 fig.8 (muhtemelen alçıyla orijinali kaplanıp fotoğraflandı). Boybeypınarı ve Adıyaman'daki diğer Ancoz kırıkları ile benzerdir.

Ancoz 3.

Han mevkiine benzer bir tepede ortaya çıkmıştır. Muhtemelen Ancoz 1 ve kırık parça Ancoz 2 ve yazıt heykellerin birleşmesiyle 1977 Haziranda Özdoğan tarafından yönetilen yüzey araştırmaları esnasında bulunmuştur⁸². Hattuşili ve Şuppiluliuma'yı anmasından Boybeypınarı 1 ve 2'ye benzerdir.

⁸¹ Kalaç, M., 1987, Kalaç, M.- J.D. Hawkins 1989: 107-112; Kalaç, M., 1990: 607.

⁸² Özdoğan, M., 1977: 101.

VI. 9 Ancoz 5. Adıyaman Müzesi no. 364. Ancoz Köyü'ne yüksekten bakan kısımda Han mevkii diye söylenen yerin sırtında yaklaşık 1 km güneybatıda klasik bir büyük kalıntı görülebilir. Yaklaşık 100 m kuzeybatıdaki bu yapı Taş kabartma Kitabeleri ve Hiyeroglif yazılarıyla 1975 ve 1977'de Aşağı Fırat Yüzev Araştırmaları başkanı Prof. Mehmet Özdoğan'ın dikkatini çekti⁸³. Daha sonra yeniden tanımlanan bu bloklar Adıyaman Halk Kütüphanesine taşındı ve orijinal haliyle muhafaza edildi.

Ancoz 6. Mehmet Alagöz'ün evinin duvar inşaatında 1977'te Mehmet Özdoğan tarafından onun yüzev araştırmaları sırasında bulunmuştur.⁸⁴ M.Ö. VIII. Yüzyıl diğerk Kommagene yazıtlarına benzerdir.

Gurgum /Marqasi Geç Hitit Beyliğı

Krallığın merkezi genellikle bu günkü Maraş Kalesi ve çevresi olarak görülür. Burada Gurgum ve Marqasti tanımları arasındaki fark, birinin bir bölgeyi diğerkinin ise kent merkezini ifade etmesidir. Gurgum Kent Devleti'nden ilk defa Gurgumite adıyla II. Asurnasirpal Dönemi Asur kaynaklarında söz edilmekte, sonraları ise daha detaylı olarak II. Salmanassar'a ait belgelerde karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraları III. Salmanassar (858-824), yaptığı seferlerden söz ederken Asur'a vergi veren ülkelerin isimleri içerisinde Gurgum'dan da söz etmektedir. Yine Asur krallarından III. Tiglat- Pileser (MÖ 744-727) zamanında başlayıp, II. Sargon zamanına (M.Ö. 721-705) kadar süren ve kralların her yıl Anadolu'ya yaptığı seferleri anlatan yıllıklarda da Gurgum kentinden söz edilmektedir. M.Ö. 711 yılında Asur kralı II. Sargon zamanında Gurgum'un artık tamamen bir Asur şehri haline getirildiğı anlaşılr.

Marqasi isminin de bölgeye ilk kez yine Asurlar tarafından verildiğı kabul edilir. Hawkins, II. Sargon döneminde Marqasi isminin başkent için kullanıldığını belirtmektedir. Kent muhtemelen Marqasi ismiyle Asur'a dahil edilmiştir. Marqasi ve Gurgum isimleri arasındaki bağlantı ise Sargon yazıtları sayesinde sağlanmıştır. Sargon, çağdaşı olan Gurgum Kralı Tarhulara'yı tanımlamak için "Gurgumlu" ya da "Marqasili" terimlerini dönüşümlü olarak kullanmıştır. II. Sargon'un, "Bit-Pa'alla Toprağı" terimini de Gurgum için kullandığı, yine Hawkins tarafından belirtilmektedir. Ancak "Bit-Pa'alla" terimi, II. Sagon'un yazıtlarının yapılan tercümesinde farklı bir biçimde Gurgumlu aile ismi olarak da görülmektedir. Son yıllarda Maraş Kalesi'nin çok yakın çevresinde bulunan Asurca tabletler, bölgenin tam isminin Marqasti olduğunu göstermekle birlikte, Gurgum'un başkenti olarak buraya lokalize edilmesini de sağlamıştır⁸⁵. Marqasti, isminin Demir Çağı'ndan itibaren kullanılan diğerk versiyonları ise, Marqas, Markaji/ şı/ si, Maraj, Marasin, Marassa, Marasion, Maraş olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Grayson'a göre Asur kaynaklarında adı geçen ilk Gurgum kralı (MÖ 858) Mutallu'dur⁸⁶. Ancak Bryce, transkripsiyonu yapılan Maraş 8 stelinde yer alan metne dayanarak, ondan daha önceki krallar olan Astuwaramanza, Larama ve

⁸³ Özdoğan, M. – Ü. Serdaroglu 1975; Alp, S., 1983.

⁸⁴ Özdoğan, M. – Ü. Serdaroglu 1975: 76.

⁸⁵ Gökçek, L.G., 2005: 50.

⁸⁶ Grayson, A.K., 2002, A.O. 102. 2. S. 23.

Muwatalli isimlerine ulaşılmaktadır. Kral Larama'dan sonra Gurgum tahtına Maraş 4 Stelinden öğrendiğimize göre büyük olasılıkla oğlu Kral Muwizi geçmiştir. Kral Muwizi den sonra Gurgum tahtına Oğlu Halparuntiya I. oturur. Tahta I. Halparuntiya'dan sonra II. Muwatalli'nin oturduğu, oğlu II. Halparuntiya'nın aynı steldeki: "Ben Muwizi'nin torunu, Kral Muwatalli'nin oğlu Gurgum Kralı Halparuntiya'yım" sözlerinden anlaşılmaktadır. Hakkında en geniş bilgi edindiğimiz bir diğer kral ise Larama II/Palalam oğlu II. Qalparunda/ II. Halparuntiyas'tır. III. Salmanasar'ın seferlerinin anlatıldığı "Kurkh Anıtı"nda, Fırat'ın batı yakasında gümüş, altın, kalay ve bronzun haraç olarak alındığı kişiler arasında Gurgum Kralı III. Halparuntiya/Qalparunda'dan söz edilir. 1906 yılında Pastor Brunnemann tarafından Maraş'ta bulunan ve aynı yıl İstanbul müzesine götürülen imzalı heykel parçasında ise Halparuntiya bu sefer kendisini tanıtmaktadır: "Ben hükümdar Muwatalli'nin oğlu, Gurgum Kralı Halparuntiyas, Hirika kentini yıktığım yıl Upatitasis Tarhunzaş'ta oturdum...".⁸⁷

Sargon ve III. Tiglatpileser'in hükümlerlik yıllarında (MÖ 744-727) Gurgum Kralı Tarhulara'dır. Asur karşıtı bir politika sürdüren kral, Urartu Kralı II. Sarduri'nin başını çektiği Milid (Malatya) ve Kummuh (Adıyaman) krallıklarının içinde yer aldığı bir ittifaka katılmıştır. MÖ 743 yılında söz konusu ittifak yenilgiye uğratılmış ve Asur tarafından dağıtılmıştır. Daha sonra Tarhulara'nın oğlu Mutallu babasını öldürerek Gurgum tahtına geçmiş ve bilinen son Gurgum Kralı olmuştur. Mutallu'nun çağdaşı Asur Kralı II. Sargon MÖ 721-705 yılları arasında Neo-Hitit Kent Devletleri üzerine seferler düzenlemiş ve Gurgum'u da diğer devletler gibi bir Asur eyaleti olarak Marqas/Marqasti ismiyle doğrudan imparatorluğa katmıştır⁸⁸. Böylece bilinen ilk kral Astuwaramanza ile muhtemelen en geç MÖ 11. yüzyılın sonlarında başlayan Gurgum taht soyu, MÖ 8. yüzyılın sonunda Mutallu ile sona ermiştir.

⁸⁷ Hawkins, J.D., 2000, 261.

⁸⁸Luckenbill, D.D., 1968, II, no.61.

KAYNAKÇA

- ALP, S., 1983, “Ancoz Kazısı 1979 “, *Aşağı Fırat Projesi 1978- 1979 Çalışmaları, ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları*, Ankara 1983.
- ALKIM, B., 1952, Sekizinci Mevsim Karatepe Çalışmaları, *Belleten*, C. XVI, 1952, s. 616
- ARIK, R., 1936, “Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Adına Yapılan GöllüdağHafriyatı Üstüne İlk Rapor”, *TTAED*, S. III, (İstanbul 1936), s. 3-19.
- BAYDUR, N., 1970, *Kültepe ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, 1970.
- BITTEL, K., 1939, “Beobachtungen in den Kappadokien”, *Jahrbuch des Deustlen Archaaologischen Instituts*, (Berlin 1939), s. 549-566.
- BOSSERT, H.T., Die Phönizisch-Hethitischen Bilinguen Vom Karatepe: 1. Fortsetzung, *Oriens*, Vol. 2, No. 1, Brill 1949, s.72-120.
- CAVAIGNAC, E., 1950, *Les Hittites*, Paris, 1950, s.85- 87.
- ÇAMBEL, H., 2006, *Karatepe-Aslantaş Öyküsü, Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim Ve Hitit Dünyasının Keşfi*, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.
- ÇİLİNGİROĞLU, A., 1984, *Urartu ve Kuzey Suriye (Siyasal ve Kültürel İlişkiler)*, İzmir, EÜEF Yayını, 1984.
- ÇİLİNGİROĞLU, A., 1994, *Urartu Tarihi*, İzmir, EÜEF Yayını, 1994.
- DARGA, M., 2006, *İstanbul Üniversitesi'nde Hititoloji'nin İlk Yılları, Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim Ve Hitit Dünyasının Keşfi*, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.
- GÖYÜNÇ, N., 1985, *Malatya'dan Görüş*, Acar Matbaacılık, İstanbul, 1985.
- DÖNMEZ, Ş., 2003, “Demir Çağında Kayseri İli”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (Kayseri 2003), s. 159-172.
- EMRE, K., 1971, “Sultanhanı Höyüğünde 1971-72 Yıllarında Yapılan Kazılar”, *Anatolia XV*, (Ankara 1973), s. 87-118.
- ERDEM, S., 1969, “Kayseri Müzesi'ndeki Bazı Yeni Buluntular: I. Hitit HiyeroglifEserler”, *Estratto de Athenaeum Studi Periodici di Letteratua a Storia dell'Antichia*, Fas. IIV, 1969, s. 93-115.
- GELB, I.J., 1935, *Hittite Hiyeroglyphs*, Chicago Universty Pres, Chicago 1935.
- GELB, I.J., 1939, *Hittite Hiyeroglyphic Monuments*, Chicago 1939.
- GÖKÇEK, L.G., 2005, “Kahramanmaraşta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet”, *Archivum Anatolicum* 8/1, Ankara 2005, s. 47-57.
- GRAYSON, A.K., 2002; *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC II (858-745 BC)* (The Royal Inscriptions of Mesopotomia , Assyrian Periods 3), Toronto 1996.
- GURNEY, O.R., 1990, *The Hittites*, (Çev. P. Arpaçay), Ankara 2001.

- GUTERBOCK, H.G., 1947, “Eski ve Yeni Hitit Anıtları”, *H. Edhem Hatıra Kitabı*, (Ankara 1947), s. 48-58.
- HAWKINS, J.D., 1972, “*Building Inscriptions of Carchemish*”, *As XXII*, Ankara, 1972, s.87-115.
- HAWKINS, J. D., 1982, “*The Neo- Hittite States in Syria and Anatolia*”, *CAH III/ 1*, 1982, 401.
- HAWKINS, J.D., 1987 , “The Kululu Lead Strips, Economic Documents in Hieroglyphic Luwian” *Anatolian Studies*, Vol. XXXVII, (1987), s. 135-162.
- HAWKINS, J.D , 1989, “ More Late Hittite Funerary Monuments”, *T. Özgüç’e Armağan*, (Ankara 1989), s. 189-197.
- HAWKINS, J.D., 2000, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Part 2. Text, Amuq, Aleppo, Hama, Tabal, Asur Letters, Miscellaneous, Seals, indices*, Berlin-New York 2000.
- HAWKINS, J. D., 2001, *Inscriptions of the Iron Ages, Corpus of Hieroglyphic Luwian*, Vol. I, Berlin, New York, 2001
- KALAÇ, M., 1983, “Kayseri Müzesinde Bulunan Kululu (XII) Steli, *Anadolu Araştırmaları*, (İstanbul 1983), s. 167-170.
- KALAÇ, M., 1986, “Die Stele Aus Kululu (XIII)” , *Anadolu Araştırmaları*, (İstanbul 1986), s. 359-366.
- KALAÇ, M., 1990, “Malpınar ve Kululu XIV Hiyeroglif Yazıtları” *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (Ankara 1990), C.II, s. 607-608.
- KALAÇ, M., 1994, “Hiyeroglif Damgalı Bir Bulla ve Bazı Açıklamalar”, *XI. Türk Tarih Kongresi Ankara 5-9 Eylül 1990 Bildiriler*1994, C. 1, s. 169-172.
- KALAÇ, M., 1999. , “Tabal Ülkesi”, *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (Ankara 1999), s. 133-136.
- KALAÇ, M. – J.D. HAWKINS, 1989, “The Hieroglyphic Luwian Rock- Inscription of Malpınar”. *Anatolian Studies XXXIX*, British Institute, Ankara, s. 107-112.
- KARAMETE, K., 1934, *Erciyes Kayserisi’nin Kısa Tarihi*, İstanbul 1934.
- KARAMETE, K., 1949, “Kayseri Müzesinde Eti Hiyeroglifini Havi İki Yeni Yazıt” , *TTAED*, V, (İstanbul 1949), s. 66-78.
- KINAL, F., 1958, “Karkamış Şehri Tarihi Hakkında” *AÜDTCFD*, XVI/ 1-2, 1958, s. 69- 77.
- KURT, M., 2007, *Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. I. Binde Mezopotamya-Anadolu İlişkileri*, Murat Kitabevi, Ankara 2007.
- LUCKENBILL, D.D.,1926, *Ancient Records of Assyria and Babylonia (ARAB) I- II*, New York 1926.
- MACQUEEN, J.H., 2009, *Hititler ve Hititler Çağında Anadolu*, Ankara, Arkadaş Yayınevi,2009.
- MEMİŞ, E., 2002, *Genel Tarih*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2002.

- MEMİŞ, E., 2007, *Eskiçağda Mezopotamya*, Bursa, 2007.
- LAROCHE, E. 1960, *Les Hieroglyphes Hittites*, Paris 1960.
- LAROCHE, E., 1989, “Les Reliefs de Fraktin”, *T. Özgüç’e Armağan*, (Ankara 1989), s. 301-302.
- MERIGGI, P., 1934, “L’inscription Hittite Hierogliphique de Sultan Han”, *RHA*,15 , (Nisan 1934), s. 239-246.
- ÖZDOĞAN, M. *Asağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Arastirmaları, ODTÜ Asağı Fırat Projesi Yayınları*, Seri 1, No.2, Ankara 1977.
- ÖZDOĞAN, M. - Ü.SERDAROĞLU, 1975, *Asağı Fırat Bölgesi Yüzey Arastirmaları ODTÜ Asağı Fırat Projesi Yayınları*, seri I, no.I, Ankara 1977.
- ÖZGÜÇ, T., 1948, “Elbistan Ovasındaki Tetkik Gezileri ve Karahöyük Kazıları”, *Belleten*, Cilt XII, S 45, Ocak 1948, s. 230-237.
- ÖZGÜÇ, T., 1971, *Demir Devrinde Kültepe ve Civarı*, Ankara 1971.
- ÖZGÜÇ, T., 1973, “Kululu Hakkında Yeni Gözlemler”, *Anatolia* XVII, (Ankara 1973), s.1-18.
- ÖZYAR, A., 2005 “Geç Hitit Krallıkları”, *Arkeo-Atlas 4*, 2005, *Arkeoloji Raporu*, s. 10-16.
- PEKER, H., 2005, “Karkamış Krallığı”, *Arkeo-Atlas 4*, 2005, *Arkeoloji Raporu*, s. 36-43
- SAYCE, A.H., 1881, “The Monument of The Hittites”, *The Bilingual Hittite and Cuneiform Inscriptions Tarkondemos*, London 1881.
- SEVİN, V., 1998 , “M.Ö. I. Bin yıl Demir Çağı”, *Kapadokya*, s. 173-190. İstanbul 1998.
- ÜSTÜNDAĞ, Y.-A.TOKER ve Diğ., 2005, *Malatya Müzesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- YEĞEN, A., 1987, “Kayseri Müzesi’ne Yeni Gelen İki Hieroglifli Stel”, *Kayseri Müzesi Yıllığı*, S. 1, (Kayseri 1987), s. 15-17.
- YİĞİT, T., 2000, “Tabal”, *AÜDTCF Dergisi*, S. 40, 3-4, (Ankara 2000) s. 177-189.